

кументів взагалі і пояснення зокрема як доказів у кримінальній справі. Ще раз підкреслимо, що питання про набуття документами ознак доказів не викликає проблем після порушення кримінальної справи, бо вилучення і одержання документів здійснюється шляхом провадження слідчих дій (обшук, виїмка, допит і та. ін.), де процесуальна форма одержання документів описується у відповідному протоколі. Зовсім інша справа при одержанні документів при вирішенні питання про порушення або відмову в порушенні кримінальної справи. Якщо ми відмовимо документам, а в тому числі і поясненням у праві бути доказами в кримінальній справі, то, по-перше, ми вимушені будемо визнати будь-які процесуальні рішення, прийняті на стадії порушення кримінальної справи, незаконними і необґрунтованими, і, по-друге, не зможемо використати будь-який документ, одержаний до порушення кримінальної справ, як доказ при подальшому її розслідуванні.

Стадії порушення кримінальної справи, як початкової, тобто такої, з якої починається провадження по злочинах, належить значна роль у формуванні первинних доказів, вкрай необхідних для подальшого виконання завдань кримінального судочинства (ст.2 КПК України). Можливо, в майбутньому при значному скороченні рівня злочинності і відповідно кількості заяв про скоєні злочини буде можливим порушення кримінальної справи по першому ж сигналу. Зараз же підстав і умов для відміни дослідчої перевірки немає, що обумовлює необхідність створити правовий фундамент для надійного закріплення процесуальних доказів ще до порушення кримінальної справи, фіксуючи під час перевірки заяви або повідомлення про злочин максимальну кількість необхідної інформації. Для того, щоб пояснення безумовно мали доказове значення, необхідно в самому кримінально-процесуальному законі прямо вказати на процесуальний порядок їх одержання і умови їх допустимості як доказів. Тому в ч.4 ст.97 КПК України необхідно вказати, що пояснення, які відбираються під час проведення перевірки заяви або повідомлення про злочин при умові дотримання процесуального порядку їх одержання, можуть бути використані як докази у кримінальній справі. Крім того, КПК України слід доповнити статтею 97-1, в якій викласти порядок одержання пояснення від окремого громадянина або посадової особи, передбачивши в ній правові гарантії забезпечення законних прав та інтересів особи, в якій таке пояснення відбирається, зокрема право не свідчити проти себе або близьких родичів. За таких умов двозначність пояснення як доказу по кримінальній справі відпаде сама собою.

Надійшла до редколегії 24.03.2000

С.М. Лозова

Вивчення ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОЧНИХ СТАВОК НА ПОПЕРЕДНЬОМУ СЛІДСТВІ

Сучасні вимоги, що пред'являються до якості розслідування кримінальних справ, вносять на порядок денний питання щодо підвищення ефективності впровадження слідчих дій як одного з важливих напрямків вдосконалення попереднього слідства. Це і стало підставою для проведення спеціального дослі-

дження, націленого на вивчення ефективності проведення очних ставок на попередньому слідстві.

Очна ставка є однією з найрозповсюджених слідчих дій. Її проведення можливо тільки при наявності істотних протиріччя в свідченнях раніше допитаних осіб. Проте закон не відповідає на питання, що слід розуміти під терміном "істотні протиріччя". Вважаємо, що під цим терміном слід розуміти виявлені слідчим взаємовиключаючі відомості про одні й ті ж обставини, які становлять предмет доказування по справі.

Однак чи тільки для усунення істотних протиріччя повинна проводитися очна ставка? На наш погляд, не можна недооцінювати очну ставку як джерело виникнення нових доказів при розслідуванні кримінальної справи; не можна недооцінювати сили психологічного впливу на осіб, що беруть участь у проведенні даної слідчої дії. В ході проведення очної ставки слідчий має можливість спостерігати за поведінкою її учасників, що дозволяє йому краще вивчити особистість допитуємих, перевірити правдивість їх свідчень та інших зібраних по справі доказів.

Нами було вивчено понад 100 справ різних категорій, розглянутих Харківським обласним судом протягом 1997-1998 рр., по яким було проведено 232 очні ставки. Характер проаналізованих справ був зумовлений з урахуванням суспільної небезпеки, розповсюдженості та труднощів розслідування відповідних видів злочину.

Результативність очних ставок до загальної кількості така:

- а) істотні протиріччя в свідченнях усунені повністю у 5% випадків;
- б) усунені частково у 22% випадків;
- в) протиріччя не усунені, але очна ставка зіграла позитивну роль у встановленні істини на подальших допитах у 4% випадків;
- г) протиріччя у свідченнях не усунені у 44% випадків;
- д) очні ставки проведені при відсутності істотних протиріччя в свідченнях у 25% випадків.

Дані вивчення кримінальних справ вказують на низьку результативність цієї слідчої дії.

Останнє дослідження по вивченню ефективності провадження очних ставок проводилося канд. юрид. наук А.В.Соловйовим у 1974 р. За даними цього дослідження, кожній третій ефективній очній ставці відповідає кожна третя не-ефективна[1]. Однак данні проведеного нами дослідження, показали набагато гірший результат. Процент випадків усунення істотних протиріччя саме на очній ставці не перевищує 10 (а за даними Соловйова він становив 31%). Такий показник не можна виправдати виключно установкою на дачу неправдивих свідчень несумлінними учасниками.

Низька ефективність проведення очної ставки, в першу чергу, обумовлена серйозними недоліками в діяльності слідчих, а саме:

- 1) недостатня підготовка і планування слідчої дії;
- 2) порушення процесуального регламенту її проведення;

- 3) некваліфіковане використання тактичних засобів при провадженні слідчої дії;
- 4) некваліфіковане пред'явлення доказів і невикористання їх при наявності необхідності під час проведення очних ставок.

У усуненні зазначених недоліків криється значний резерв для підвищення ефективності провадження розглянутої слідчої дії. Дані вивчення кримінальних справ дозволяють дійти висновку, що значна частина очних ставок проведена не тільки при відсутності істотних, а взагалі будь-яких протиріч в свідченнях учасників, тобто слідчий навмисно проводить цю слідчу дію тільки для закріплення раніше даних свідчень.

Проведення таких очних ставок є неефективним та безкорисно поглинає робочий час слідчого.

Протиріччя, усунені частково, в більшості випадків, відносяться до очних ставок, проведених поміж сумлінними свідками, які в силу обставин помилилися і в ході слідчої дії усвідомили свою помилку.

При відповідній підготовці та грамотному проведенні слідчим очної ставки учасники піддаються психологічному впливу, який не усуває протиріч під час самої слідчої дії, грає позитивну роль на наступних допитах. Здебільшого протиріччя в показаннях залишаються не усуненими, та й сам процес проведення очної ставки залишає бажати кращого.

Хотілося б відмітити, що думки слідчих відносно ефективності очної ставки різні і представляють певний інтерес. Деякі слідчі вважають, що очна ставка, навіть, якщо в ході її не вдалося усунути суттєві протиріччя в свідченнях, все ж таки оказує на несумлінного учасника психологічний вплив, дозволяє слідчому перевірити правдивість свідчень учасників, глибше вивчити психологію особистості, позначити нові шляхи вирішення питань. З цієї точки зору, більшість слідчих вірно оцінюють ефективність очної ставки на попередньому слідстві. У окремих слідчих, які вважають очну ставку малоефективною чи неефективною, виникають сумніви в доцільності її проведення на попередньому слідстві. Так, на думку М.В.Бахарева, виникнення подібних поглядів пояснюється недостатнім розумінням ними суті очної ставки, нерозробленістю тактики її проведення[2].

Негативна позиція практичних працівників тощо проведення очних ставок при розслідуванні злочинів мусить бути переборена. Для цього, слід потрібно більше часу приділяти вивченню питань організації тактики і психології очної ставки в закладах освіти, в системі службової підготовки і підвищення кваліфікації.

Надійшла до редколегії 24.12.1999

Список літератури:

1. Соловьёв А.Б. Изучение эффективности производства допросов и очных ставок на предварительном следствии. М., 1976.
2. Бахарев Н.В. Очная ставка: Уголовно процессуальные и криминалистические вопросы. Казань, 1982.